

**PEDAGOGIKA FANLARINI O‘QITISHDA TALABALARNING RAQAMLI
DIDAKTIKANING MUSTAQIL TA’LIM O‘QUV TOPSHIRIQLARINI TUZISH
USULLARI.**

Dilshod Sobirov To‘xtamurod o‘g‘li
TAFU Pedagogika kafedrası tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10982276>

***Annotatsiya.** Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o‘qitish ta’limda talabalarning mustaqil o‘quv topshiriqlarini rivojlantirishda amaldagi holati va istiqbollari, oliy ta’lim muassasalarini ilg‘or jahon tajribalari asosida oliy ta’lim tizimining tamoyillari, ta’lim oluvchi, ta’lim natijalarini tan olinishi. Ta’lim traektoriyasini mustaqil shakllantirish imkoniyatini yaratilishi va akademik mobillik, baholarning to‘planib borilishi, talabalarning mustaqil o‘quv topshiriqlarini tashkil etish va uni o‘qitish pedagogika faniga qiziqishi, hamda aniq belgilangan baholash tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi asoslab berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** metodika, pedagogik xususiyatlar, oliy ta’lim, chaqiriqqa qadar boshlang‘ich tayorgarlik, tashkil etish, o‘qitish metodikasi, zamonaviy o‘qitish talablari, o‘quv topshiriqlari, nutqiy kompetensiya*

Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o‘qitish ta’limida talabalarning mustaqil o‘quv topshiriqlarini rivojlantirish, ta’limning kredit texnologiyasini joriy etish samaradorligi va sifatini ta’minlash uchun kredit texnologiyalari, standartlari, o‘quv dasturlari, lavozim tavsiflari, o‘quv kurslari mazmunini tanlash tamoyillari, o‘qitish tamoyillari va usullari, o‘quv jarayonini tashkil etish, talabalarning mustaqil ishi (TMI) kredit tizimi ostida. Rasmiy manbalarda “kredit” “tushunchasi” talaba/o‘qituvchining o‘quv ishlari miqdorining yagona o‘lchov birligi sifatida talqin etiladi. Bitta kredit akademik davrda haftada bir akademik soatlik talabalar auditoriyada ishlashga teng. Ma’ruza, amaliy (seminar) va studiya mashg‘ulotlarining har bir akademik soati talabaning (TMI) bakalavr darajasida ikki aloqa soati (100 daqiqa), to‘rt aloqa soati (200 daqiqa) magistr talabasining (MMI) magistrda mustaqil ishi bilan birga bo‘lishi shartdarajasi.

Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o‘qitish kredit tizimida nazariy bilimlarni oshiruvchi mustaqil ta’lim topshiriqlari tuzish usullari asosida kreditda o‘qitish texnologiyasi – bu o‘quv jarayonini tashkil etish usuli bo‘lib, unda talabalar o‘quv traektoriyasining ketma-ketligini alohida rejalashtirish imkoniyatiga ega. O‘qitishning kredit texnologiyasining mohiyati shundaki, o‘quv ishlarining mehnat intensivligi o‘qitiladigan material hajmini tavsiflovchi kreditlarda hisobga olinadi. Ta’limning kredit texnologiyasining asosiy vazifalaridan biri talabalarning mustaqil ishlari rolini oshirishdir.

O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarining zamonaviy amaliyotida talabalarning mustaqil ishi samaradorligini oshirish uchun turli usul va usullardan foydalaniladi. Ular orasida quyidagilarni ta’kidlash mumkin: talabalarga mustaqil ish usullarini o‘rgatish; talabalarning bilim faoliyatini o‘z-o‘zini tartibga solishni shakllantirish; kelgusi o‘quv va kasbiy faoliyat uchun o‘quv materiallarini o‘zlashtirish zarurligini namoyish etish orqali mustaqil ishni rag‘batlantirish; Oliy ta’lim muassasalarining o‘quv jarayoniga kredit texnologiyasini joriy etishdan maqsad: - milliy ta’lim tizimining xalqaro ta’lim makoniga integratsiyalashuvi;- o‘quv jarayoni sub’ektlarining akademik harakatchanligini ta’minlash. TMI ta’lim sifatini oshirish va bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashning asosiy zaxiralaridan biridir. O‘qitishning kredit tizimiga ko‘ra, u o‘rganilayotgan kursning umumiy mehnat intensivligining uchdan ikki qismini tashkil qiladi. Shu munosabat bilan

ta’limning kredit tizimini joriy etish sharoitida talabalarning mustaqil ishlarini to’g’ri va samarali tashkil etish muammosi juda dolzarbdir. Shunday qilib, oliy o’quv yurtlarida kredit texnologiyasini joriy etish universitetda o’quv jarayonini tashkil etishni tubdan qayta ko’rib chiqishni, o’qitish texnologiyasidagi o’zgarishlarni va ularni uslubiy qo’llab-quvvatlashni talab qiladi, talabalarning mustaqil ishlarini (TMI) faollashtirishga e’tibor qaratishga imkon beradi.

TMI – bu mustaqil o’rganish uchun ajratilgan, o’quv-uslubiy adabiyotlar va tavsiyalar bilan ta’minlangan, testlar, nazorat varaqalari, kollokviumlar, referatlar, insholar va hisobotlar shaklida nazorat qilinadigan mavzularning aniq ro’yxati bo’yicha ishlash. TMIning barcha doirasi talabadan har kuni mustaqil ishlashni talab qiladigan vazifalar bilan tasdiqlanishi kerak. TMI soatlariga o’quv rejasining yeng qiyin masalalari bo’yicha konsultatsiyalar, uy vazifalari, hisobotlar va TMI ning boshqa turdagi vazifalari kiradi. Talabaning mustaqil ishi (TMI) mazmuni, albatta, fanning ish dasturi va o’quv dasturida aks etadi.

Talabalarning mustaqil ishi bu jarayonda o’qituvchilarning bevosita ishtirokisiz talaba tomonidan yangi bilim va ko’nikmalarni faol, maqsadga muvofiq o’zlashtirish usuli.

Talabaning mustaqil ish qobiliyatini rivojlantirish, ularning ijodiy faoliyati va tashabbusini tarbiyalash, shuningdek, umuman talabalarning mustaqil ishlarining normal ishlashini ta’minlaydigan tashkiliy chora-tadbirlar quyidagi shartlarga asoslanishi kerak:

- mustaqil ish o’zining mavzu yo’nalishiga xos bo’lishi kerak;
- mustaqil ish samarali, uzluksiz monitoring va uning natijalarini baholash bilan birga olib borilishi kerak.

Talabalarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish uchun oliy maktab o’qituvchisi bilishi kerak va uni tashkil etish tamoyillariga rioya qilish tavsiya etiladi: tizimlilik va izchillik prinsipi; faoliyat prinsipi; individual yondashuv prinsipi; mavjudlik prinsipi; ko’rinish prinsipi; ilmiy asoslangan vaqt hisoblash va uy vazifalarini dozalash.

Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o’qitish tashkil etish va uni o’qitishda kredit tizimida nazariy bilimlarni oshiruvchi mustaqil ta’lim topshiriqlari tuzish usullari. Talabalarning mavzusi va mazmuni mustaqil ishi davlat ta’lim standarti, amaldagi o’quv dasturlari, fanlarning namunaviy va ishchi o’quv dasturlari, asosiy adabiyotlar: darsliklar, o’quv qo’llanmalari va uslubiy qo’llanmalar va qo’shimcha adabiyotlar bilan belgilanadi. Mustaqil ishni nazorat qilish va uning natijalarini baholash ikki shaklning birligi sifatida tashkil etiladi:

- talabaning o’z-o’zini nazorat qilishi va o’z-o’zini baholashi;
- o’qituvchilar, davlat imtihon va attestatsiya komissiyalari tomonidan monitoring va baholash va boshqalar.

Oliy ta’limdagi mustaqil ish – bu o’quv jarayonida talabalarning mustaqil faoliyatini tashkil etish va boshqarishning o’ziga xos vositasi, kasbiy faoliyat usullarini o’zlashtirishda talabalarning o’zini o’zi tashkil etish va o’zini o’zi tarbiyalash vositasi.

Mavjud ilmiy psixologik va pedagogik adabiyotlar tahlili turli xil yondashuvlarni va “talabalarning mustaqil ishi” tushunchasining noaniq ta’rifini ko’rsatadi. TMI o’quv va ilmiy bilish shakli sifatida, ta’limni tashkil etish shakli sifatida, o’qitish usuli sifatida, ijodiy fikrlash usuli va o’qitish vositasi sifatida qaraladi.

Turli mezonlarga asoslangan ko’plab tasniflar mavjud: didaktik maqsad bo’yicha (B.P. Yesipov); bilim manbalari bo’yicha (E. Ya. Golant, V. P. Strezikozin); vazifalar turi bo’yicha (M.Xarunov, I.Ya. Lerner P. Pidkasissiy); mazmuni bo’yicha (I.E.Cnt); ko’p darajali tasnif (O. A. Nilson). Shunday qilib, mustaqil ish turlarini tasniflash pedagogik maqsadga, talaba faoliyatining xususiyatiga, mustaqil ish turiga, talabalarning mustaqil ish joyiga, mustaqillik

darajasiga, shuningdek intizomning o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, aniq maqsadlar va ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari va usullarining xususiyatlari, aniq vazifalar.

Kredit-modul tizimi uchun mustaqil ishni tashkil etish va uni o‘qitishda kredit tizimida nazariy bilimlarni oshiruvchi mustaqil ta’lim topshiriqlari tuzish usullari. Mustaqil ishlarni bajarish uchun zarur shart-sharoit va sharoitlarni yaratadigan tadbirlar har bir talabaniq:

- axborot resurslari (ma’lumotnomalar, darsliklar, alohida vazifalar banklari, o‘quv dasturlari, amaliy dasturlar paketlari va boshqalar.);

- uslubiy materiallar (ko‘rsatmalar, qo‘llanmalar, ustaxonalar, ish daftarlari va boshqalar.);

- nazorat materiallari (testlar, vaziyatli vazifalar);

- moddiy resurslar (laboratoriya, o‘lchov asbob-uskunalar va boshqalar.);

- vaqt resurslari; konsultatsiyalar; individual ta’lim traektoriyasini tanlash imkoniyati (fakultativ fanlar orqali o‘quv dasturlari);

- talaba tomonidan mustaqil ravishda olingan nazariy va/yoki amaliy natijalarni (konferensiyalar, olimpiadalar, musobaqalar) jamoatchilik muhokamasi imkoniyati.

Mustaqil ish jarayonida talaba:

- o‘rganilayotgan fan bo‘yicha nazariy materialni o‘zlashtirish (TMI mavzulari, mavzularning individual masalalari, individual qoidalar va boshqalar.);

- nazariy material bo‘yicha bilimlarni amaliy usulda zarur vositalar yordamida mustahkamlash (vaziyatli vazifalarni yechish, nazorat ishlarini bajarish, o‘z-o‘zini test sinovlari);

- olingan bilim va amaliy ko‘nikmalarni vaziyatni tahlil qilish va to‘g‘ri yechimni ishlab chiqish uchun qo‘llang (guruh muhokamasiga tayyorgarlik, ishbilarmonlik o‘yini doirasida tayyorlangan ish, "amaliy ish", ma’lum bir vaziyatni yozma tahlil qilish, loyihani ishlab chiqish va boshqalar.);

- olingan bilim va ko‘nikmalarni o‘z pozitsiyasi, nazariyasi, modelini shakllantirish uchun qo‘llash (tezis yozish, talabaniq ilmiy-tadqiqot ishi va boshqalar.).

Talaba olgan topshiriqlar belgilangan muddatda va to‘liq bajarilishi kerak. TMI auditoriyadan tashqari ish sifatida taqdim etiladi, tekshirish seminarlar, amaliy mashg‘ulotlar va TMIlarda amalga oshirilishi mumkin. Vazifalarni bajarishda quyidagilar kerak:

- mavzuni mustaqil ravishda o‘rganish, zarur hollarda o‘qituvchi bilan maslahatlashish;

- talabalarning maqsadi majburiy va qo‘shimcha adabiyotlarni, statistik ma’lumotlar materiallarini o‘rganishlari, zarur strategiya va qarorlarni asoslash uchun ularni tahlil qila olishlari kerak;

bijg‘itish vazifalar yakka tartibda yoki guruxda tayyorlanadi. TMI talaba faoliyatidagi ko‘payish va ijodiy jarayonlarni o‘z ichiga oladi va uch darajada amalga oshirilishi mumkin:

1) reproduktiv faoliyat (o‘quv materialini o‘zlashtirish va ko‘paytirish, namuna bo‘yicha bajariladigan mustaqil ishlarni tayyorlash: muammolarni hal qilish, jadvallar, diagrammalarni to‘ldirish; bunday ishning maqsadi bilimlarni mustahkamlash, ko‘nikma, ko‘nikmalarni shakllantirishdir);

2) reproduktiv va amaliy faoliyat (o‘z tajribasi asosida o‘quv materialini o‘zlashtirish, materialni amalda, faoliyatda, mustaqil ish paytida tekshirish, reja, referatlar, annotatsiya amalga oshiriladi);

3) ijodiy faoliyat (talaba mustaqil ravishda bajarilgan ish vositalari va usullarini tanlashi, o‘quv materialini tanqidiy baholashi va undan samarali fikrlash va faoliyat uchun foydalanishi kerak, muddatli ishlar va tezislar shu darajada bajariladi) [4].

TMI shakllari:

Xulosa – A10 formatidagi 12-4 sahifada, TNR shriftida 14 ta mavzuni tanqidiy ko‘rib chiqish yoki taqdim etish. Tuzilishi an’anaviy: sarlavha sahifasi, kirish, asosiy qism, xulosalar, foydalanilgan manbalar ro‘yxati. Abstrakt guruhda muhokama uchun o‘rtaga qo‘yilishi mumkin.

Hisobot 3-5 daqiqa davom yetadigan mavzuning asosiy qoidalarining qisqacha mazmuni.

Sinopsis – bu standart formatdagi ish kitobining 2-4 betida asosiy tushunchalarni ajratish bilan berilgan mavzuning qisqacha tavsifi.

Glossariy – berilgan mavzu bo‘yicha tushuncha va atamalar lug‘ati bo‘lib, jadvalda joylashtirilgan.

Keys – bu guruh tahlili paytida yechimni talab qiladigan vaziyat. Guruh 3-4 kishidan iborat bo‘lib, ular muammoni mustaqil muhokama qiladilar va uni hal qilish yo‘llarini ishlab chiqadilar. Qaror natijalari umumiy guruhda yakuniy hisobotning taqdimoti shaklida taqdim etiladi. Hisobot – bu o‘rganish davomida olingan natijalar, asosiy muammolar va ishlab chiqish bo‘yicha takliflarning yozma va og‘zaki tavsifi. Taqdimot – bu turli xil texnik vositalar yordamida ham, ularsiz ham ma’lumotlarni taqdim etish shakli. Qoida tariqasida, yangi g‘oyalar, loyihalar, xizmatlar va boshqalar. taqdim etiladi. Unda matn, unga illyustratsiyalar kiritilgan va yagona grafik uslubda yaratilgan.

Loyiha – bu shaxsan yoki guruhda amalga oshiriladigan kerakli ma’lumotlarni qidirish, yig‘ish va tahlil qilishni o‘z ichiga olgan mavzu bo‘yicha tadqiqot.

Bahs – bu mavzuning oldindan tayyorlangan masalalarini xulosa bilan muhokama qilish.

Talabaning mustaqil ishi uchun vazifalar aniq shakllantirilishi, o‘rganilayotgan fan mavzulari bo‘yicha farqlanishi va ularning hajmi o‘quv dasturida ajratilgan soatlar bilan belgilanishi kerak. Vazifalarning quyidagi turlari tavsiya etiladi: eslatma olish; adabiyotlarni mavhumlashtirish; maqolalar, kitoblarga annotatsiya qilish; ilmiy va uslubiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish; ma’ruza xulosasi, xulosani tavsiya yetilgan adabiyotlar bilan qo‘shish; mustaqil, nazorat va tezis ishlarini bajarishda TMI nazorat ishi; mavzu bo‘yicha insho yozish berilgan muammo; hisoblash va grafik ishlarni bajarish (GIB); amaliyot davomida materiallarni kuzatish va yig‘ish bo‘yicha vazifalarni bajarish; o‘qituvchi tomonidan oldindan belgilangan mavzu bo‘yicha ilmiy nashrni analitik tahlil qilish; ma’lum bir mavzu bo‘yicha statistik va faktik materiallarni tahlil qilish, hisob-kitoblar qilish, statistik materiallar asosida diagramma va modellarni tuzish.

TMI ni to‘g‘ri va samarali tashkil etish uchun quyidagi shartlar katta ahamiyatga ega:

- o‘qituvchilarni o‘qitishning kredit tizimi bo‘yicha mustaqil ishlarni samarali tashkil etishga tayyorligi;

- har bir fan uchun o‘quv-uslubiy majmuaning mavjudligi, shu jumladan kursning bosma va elektron shaklda tavsifi, talaba tomonidan TMI ning mustaqil rivojlanish darajasini nazorat qilish shakllari va vositalari, ularning mazmuni va o‘tkazish vaqti ko‘rsatilgan, talaba uchun butun o‘quv jarayoni uchun qo‘llanma. o‘qish davri;

- o‘quv, didaktik va o‘quv materiallarining mavjudligi, kutubxonani zarur adabiyotlar bilan ta’minlash;

- intizomning maqsad va vazifalariga, murakkablik darajasiga va amaliyotga bo‘lgan talabga qarab TMI shaklini tanlash;

- TMI uchun vazifalarning asosiy maqsadlari talabalar uchun aniq bo‘lishi kerak, o‘quv vazifalari yangilik elementlarini o‘z ichiga olishi kerak, ularni amalga oshirish algoritmlarini o‘z ichiga olishi kerak;

- kompyuter va telekommunikatsiya uskunalarning mavjudligi;
- TMI vazifalarni individualizatsiya qilishni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak, shuningdek, har bir talabaning tayyorgarligi va qobiliyatini hisobga olish kerak;
- innovatsion texnologiyalardan foydalanish (talabalarning turli xil axborot manbalaridan yerkin foydalanishlarini ta'minlaydigan va yelektron o'quv vositalaridan foydalanish uchun maqbul sharoitlar yaratadigan texnik vositalar to'plami); [3].

Xulosa sifatida TMI ni tashkil etishning turli shakllaridan foydalanish talabalarning bilim faolligini yeng samarali rag'batlantirishga imkon beradi, talabalarning mustaqil ish bo'yicha optimal yuklamasi, TMI monitoring tizimi shaxsiy, rivojlantiruvchi yo'nalish va ijodiy xarakterga ega bo'lishi, o'z-o'zini nazorat qilish bilan bog'liq bo'lishi, birinchi navbatda talabaning o'ziga kerakli va foydali bo'lishi kerak, fanlararo mustaqil ish va loyihalarni amalga oshirish, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish, talabalarning yashash va dam olish sharoitlarini yaxshilash va boshqa tashkiliy, subektiv omillar muhim ahamiyatga ega. TMI kompyuter va axborot texnologiyalari asosida tashkil yetilishi va ularni amalga oshirish quyidagi usullarda amalga oshirilishi mumkin: elektron darslik, kompyuter o'quv dasturlari, nazorat dasturlari, namoyish dasturlari, kompyuter modellari va boshqalar. TMI uchun vazifalarni farqlash va individuallashtirish; barqaror ijobiy faoliyatni shakllantirish bilishga munosabat; TMI ning uslubiy ta'minoti; TMI uchun turli xil vazifalar; TMI majburiy nazoratini tashkil etish; TMI natijalarini tabaqalashtirilgan baholash; didaktik imkoniyatlarga ega kompyuter texnologiyalaridan foydalanish, TMI ning juft va kichik guruhli shakllari va usullarini joriy etish va boshqalar. Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish ayniqsa Pedagogik turkum fanlarni tashkil etish va uni o'qitish tayyorgarlikni tashkil etish va uni o'qitish, ta'limda talabalarning mustaqil o'quv topshiriqlarini rivojlantirishda pedagogik ta'lim tizimiga o'qitishning amaldagi holati va istiqbollari, oliy ta'lim muassasalarini ilg'or jahon tajribalari asosida pedagogika ta'lim tizimining tamoyillari, ta'lim oluvchi, ta'lim natijalarini tan olinishi. Ta'lim traektoriyasini mustaqil shakllantirish imkoniyatini yaratilishi va akademik mobillik, baholarning to'planib borilishi, sohadagi professor-o'qituvchi, talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etish va uni o'qitish faniga qiziqishi, hamda aniq belgilangan baholash tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Usmonov B.Sh, Habibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. T. "Tafakkur" nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
2. Djon Dyui. Obщество i yego problemy John Dewey. The Public and its Problems. Denver,— Pervod s angliyskogo: I. I. Myurberg, A. B. Tolstov, Ye. N. Kosilova. — M., 2002.
3. Axmedova M.E. Modul-kredit tizimida mustaqil topshiriqlar tuzishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 173 bet.
4. Axmedova M.E. Pedagogika. Darslik. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 223 bet.
5. Axmedova M.E. Meliboyeva R.N. Bekmirov T.R.Nurmatov A.N.Kasbiy pedagogika. Darslik. "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 250 bet.
6. Axmedova M.E. Mustaqil topshiriqlar bilan ishlash va ularni baholash metodikasi // *Metodik qo'llanma*, Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент - 2022. 121 bet.
7. Axmedova M.E. Rasulova G.K. Kredit-modul tizimida o'zbek tili ta'limda mustaqil o'quv topshiriqlari tuzish va ulardan foydalanish metodikasi. *Ushubiyko'rsatma*, "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi", MCHJ. Тошкент – 2022. 83 bet.